

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію **Буяльської Тетяни Іванівни**

«*Вираження комунікативної підтримки в сучасному англомовному побутовому та психотерапевтичному дискурсі: когнітивно-дискурсивний аспект*»:

Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2017,
представлену на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
за спеціальністю 10.02.04 – германські мови

Робота Тетяни Іванівни Буяльської, де досліджуються когнітивні й дискурсивні особливості комунікативної підтримки як мовленнєвої дії, типової для побутового та психотерапевтичного дискурсів, є **актуальною**, зважаючи як на досліджуваний об'єкт, так і на методологічний апарат його аналізу. Об'єкт дослідження – мовленнєва дія комунікативної підтримки – є фактором, визначальним для людської спільноти як виду. За даними Інституту еволюційної антропології наукового товариства Макса Планка, (Лейпциг, Німеччина), людину відрізняє від інших живих істот насамперед соціалізація, яку уможлиблює та підтримує мова. Психологічною основою соціалізації є розуміння чужої свідомості (*theory of mind*), реакцією на що зазвичай стає вербальна дія комунікативної підтримки. У силу своєї звичності вербальна (мовленнєва) дія комунікативної підтримки здається на перший погляд простою, адже всі знають що це таке. Однак звичні й начебто прості речі виявляються, як правило, складними для визначення і пояснення через те, що вони існують на перетині різних феноменологічних векторів. Методологічний апарат для аналізу багатовекторних вербальних явищ, до яких належить і мовленнєва дія комунікативної підтримки, надає сучасна лінгвістична когнітивно-дискурсивна парадигма, можливості якої дисертант, на мій погляд, використав повною мірою, що зумовлює другий – теоретичний – аспект актуальності цієї роботи.

У дисертації мовленнєва дія комунікативної підтримки розглядається: 1) як невід'ємний складник варійованого дискурсу комунікативної підтримки (ситуації вербального спілкування), 2) як поняття, докладний зміст якого виводиться із семантики відповідних лексичних номінацій і упорядковується

за допомогою концептуальної моделі, що має інваріант і варіанти, 3) як поняття, об'єктивоване в мовленні за допомогою комплексу синтаксичних структур, базованих на концептуальних пропозиціональних схемах, 4) як мовлення, де синтаксичні одиниці завдяки комунікативній інтенції мовця набувають статусу висловлень, котрі входять до складу мовленнєвих актів певних типів, 5) як мовлення, в якому мовленнєві акти реалізують певні комунікативні стратегії, втілювані низкою комунікативних тактик, 6) як мовлення, форма якого залежить від ситуативного контексту (побутового чи професійного /психотерапевтичного/) та від національно-культурного чинника. Багатовекторність аналізу вербальної дії комунікативної підтримки вимагає від дослідника знань у різних лінгвістичних царинах: у теорії дискурсу, у лексичній і синтаксичній семантиці, у когнітивній лінгвістиці, у теорії мовленнєвих актів, у загальній лінгвопрагматиці. І ці знання, включаючи різногалузеві техніки лінгвістичного аналізу, дисертант не тільки демонструє, а й творчо використовує для розбудови оригінальної, авторської теоретичної схеми дослідження, за якою послідовно, коректно й ретельно аналізується значний за обсягом фактичний матеріал: 1700 текстових діалогічних фрагментів, отриманих із 30 англomовних кінофільмів загальною тривалістю 48 годин; 45 скриптів оригінальних англomовних психотерапевтичних консультацій (загальний обсяг тексту – понад 20 000 друк. арк.); 90 номінативних одиниць зі значенням підтримки, відібраних з автентичних англomовних лексикографічних джерел.

Специфіка фактичних даних (тексти кінодискурсу, скрипти медичних консультацій) та багатовекторність їх аналізу, здійсненого за допомогою сучасних різнопланових методик, розроблених в межах когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми, суттєво й вигідно відрізняють цю дисертацію від попередніх робіт, де розглядалися схожі явища або їхні окремі аспекти.

Зважаючи на те, що дія комунікативної підтримки є складником *дискурсу* (ситуації вербального спілкування) особливого типу, автор

дисертації надає його логічно вибудований опис за такими напрямками, що поступово звужують тему: інтеракція > комунікація > інтенціональність > некомунікативна / комунікативна інтенція > комунікативна інтенція підтримки. Загальна комунікативна інтенція підтримки, яка досліджується в дисертації, визначається автором як така, що є репрезентованою шістьма мікроінтенціями: згоди, захисту, втішання, підбадьорення, схвалення та співчуття. З огляду на комунікативну інтенцію, автор визначає дискурс комунікативної підтримки як особливий тип інтенціонального дискурсу, залежний від соціолінгвістичних, психологічних і лінгвокультурологічних чинників. Дискурс комунікативної підтримки отримує докладне визначення й розглядається з урахуванням його складників (комунікативні ролі: мовець, слухач, вторинний слухач, споглядач; мотив мовця; психосоціальний контекст; стратегії спілкування) та його категоріальних ознак (діалогічність, кооперативність, процесуальність, зміст повідомлення, контекстуальність, інституційність / персоналізованість). Важливим у цій частині роботи є спостереження автора щодо входження дискурсу комунікативної підтримки до складу дискурсів інших типів. Таке входження відбувається двома шляхами: а) послідовним розгортанням у межах іншого дискурсу (інклюзивна інтердискурсивність), що притаманно досліджуваним побутовому та психотерапевтичному дискурсам; б) суміжністю з іншими дискурсами (корелятивна інтердискурсивність).

Специфіка дискурсу комунікативної підтримки зумовлює *суть відповідного поняття*, яке виявляється набагато складнішим, ніж здається. Про це свідчить здійснений на матеріалі словникових дефініцій компонентний аналіз значень 90 дієслів, які утворюють лінійно-радіальну мережу синонімів з домінантною лексемою *to support* в одному з її значень – «вербальна підтримка, надана в комунікації». Зміст поняття «комунікативна підтримка» конституюється не тільки фактуальною інформацією (хто, кому, що, коли і де говорить), а й інформацією дискурсивною (стан і інтенція мовця, характеристики адресата, оцінка предмета розмови, контекст

спілкування /неформальний чи формальний, неетикетизований чи етикетизований/, комунікативні стратегії мовця тощо). Як зміст мовленнєвої дії комунікативної підтримки, ця інформація може бути в тексті повідомлення явленою, експлікованою і неявленою, імплікованою. У своїй цілісності вона упорядковується за допомогою *фреймової концептуальної моделі*, побудованої дисертантом шляхом комбінаторики базисних (узагальнених і універсальних) пропозиціональних схем, визначених мною в методологічній концепції, названій «Семантика лінгвальних мереж». Методика побудови концептуальних мереж із застосуванням базисних пропозиціональних схем зазвичай потребує певних навичок, набутих у результаті навчання. Я була приємно здивована тим, що Тетяна Іванівна змогла самостійно опанувати цю методику і достатньо коректно застосувати її: для побудови суперординатної (інваріантної, загальної) концептуальної моделі поняття «комунікативна підтримка»; для побудови субординатних концептуальних моделей конститутивних понять «згода», «захист», «втішання», «підбадьорення», «схвалення» та «співчуття»; для розгортки вузлів суперординатної та субординатних моделей за умови наявності таких модифікацій загального поняття, як «етикетизована / неетикетизована підтримка», «емоційна / неемоційна підтримка», «особиста / опосередкована підтримка».

У мовленні поняття «комунікативна підтримка» передається мовленнєвими актами, конститутованими висловленнями як реченнями, супроводжуваними комунікативною інтенцією. *Синтаксичні структури* таких *речень* наділені узагальненими значеннями, представленими *когнітивними моделями*, які також формуються на засадах базисних пропозиціональних схем. Суттєвим фактом (не поміченим самим дисертантом) є схожість базисних схем, які конституують фрейм поняття «комунікативна підтримка» і базисних схем, які лежать в основі синтаксичних форм мовлення. Надання синтаксичним одиницям комунікативної спрямованості зумовлене іллокутивною силою *висловлень* –

репрезентативів, директивів, комісивів, контактивів та соціативів. При цьому зазначені іллокутивні сили узгоджуються з комунікативними мікроінтенціями згоди, захисту, втішання, підбадьорення, схвалення та співчуття. Входження висловлень з різною іллокуцією до складу *мовленнєвих актів* зумовлює їхню полііллокутивність. За сумарною іллокуцією дисертант виокремлює серед них емотивні, оцінні, фатичні та етикетні мовленнєві акти, беручи при цьому до уваги їхню типовість для побутового та психотерапевтичного спілкування.

Автор цілком слушно зауважує, що мовленнєва дія комунікативної підтримки, реалізована в побутовому та психотерапевтичному дискурсах (які, своєю чергою, орієнтовані на соціокультурний фактор), переслідує *координуючу макростратегію*. Тобто мовець, зважаючи на правила спілкування в англomовному соціумі, має на меті підтримання позитивного емоційного стану адресата або його поліпшення. У межах координуючої макростратегії дисертант виокремлює *локальні комунікативні стратегії* дереспонсифікації адресата, супресії негативного чинника, самовираження мовця, маніфестації ним солідарності з реципієнтом, підвищення самооцінки реципієнта, аналітичного спостереження, регуляції поведінки адресата, дефокусації негативного чинника, мітигації суджень, а також самопідтримки (коли мовець підтримує сам себе). У роботі показано, як ці стратегії реалізуються шляхом застосування низки мовленнєвих *тактик*, ідентифікованих дисертантом.

У підсумку, ми маємо докладну й несуперечливу наукову картину конкретного лінгвосеміотичного явища. Як мовленнєвий знак, вербальна дія комунікативної підтримки представлена в цій картині у триєдності значення, форми і функції. Результати дослідження є **достовірними**, зважаючи на репрезентативний корпус опрацьованого емпіричного матеріалу та кваліфіковане застосування для його аналізу різнопланових технік, розроблених сучасними школами когнітивної та комунікативної лінгвістики. **Теоретична цінність** здійсненого дослідження полягає, на мою думку,

насамперед у тому, що розбудована в ньому схема аналізу є наочною демонстрацією того, яким чином можливо вдало й органічно поєднати методологічний доробок семантико-когнітивних і комунікативно-дискурсивних студій. Успішність такого поєднання (запорукою чого є обізнаність науковця із широким спектром проблем, вирішуваних в межах сучасної когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістики) є поки що, на жаль, нечастою. Дисертація Т.І. Буяльської може бути орієнтиром для здійснення подібних робіт у майбутньому, що зумовлює її **практичну цінність**. Остання виходить за межі суто лінгвістики у прикладні сфери викладання англійської мови та психотерапевтичного консультування. Для викладання англійської мови цінним є упорядкований фактичний матеріал, запозичений з автентичного побутового дискурсу. Для психотерапевтичної практики релевантними є системні спостереження щодо складників комунікативної підтримки та вербально реалізованих комунікативних стратегій і тактик.

Очевидними є також **перспективи** продовження здійсненого дослідження. Можливий подальший розгляд низки виокремлених явищ у термінах теорії прототипів. Це, наприклад, стосується комунікативної підтримки як поняттєвої категорії, члени якої – субординатні поняття згоди, захисту, втішання, підбадьорення, схвалення та співчуття – мають, вочевидь, різний ступень промінантності. Перспективним є також застосування розробленої автором теоретичної схеми аналізу в дослідженні мовленнєвої дії комунікативної підтримки в інших типах дискурсу – науковому, політичному, рекламному тощо .

Схвальна частина відгуку не є свідченням бездоганності роботи. У мене є низка **запитань** до дисертанта, а також **зауважень** щодо змістово-формальних, термінологічних і технічних недоліків тексту роботи (хоча дисертант може з цим і не погоджуватися, що заохочує до наукової дискусії).

З а п и т а н н я до дисертанта є такими:

1. На с. 25 серед обставин, в яких реалізується мовленнєва дія комунікативної підтримки, згадується «денотативна ситуація». На с. 37 зазначено, що «продуцент підтримки опирається на спільну з реципієнтом денотативну ситуацію». Чи розрізняє дисертант поняття «денотат» і «референт», і про яку саме ситуацію – денотативну чи референтну – йдеться в зазначених частинах тексту?

2. Типологію дискурсів, як це добре показано в дисертації, можна здійснювати за різними ознаками. Однією з них є інтенціональність, тобто комунікативний намір мовця. Тим самим інтенціональність є не типом дискурсу, що співіснує з іншими типами, а основою для порівняння дискурсів (адже будь-який дискурс є інтенціональним) і виокремлення їхніх типів за цим критерієм. Що тоді мається на увазі у твердженні (с. 34), за яким дискурс комунікативної підтримки є «модифікацію інтенціонального дискурсу»?

3. Наразі існують різні визначення дискурсу. Якщо автор слушно спирається на найбільш адекватне (з мого погляду) визначення дискурсу як комунікативної ситуації, складником якої є вербальне повідомлення (мовленнєва дія), то як розуміти формулювання «дискурс – стимул» та «дискурс – реакція» (с. 38), «мінімальною одиницею дискурсу комунікативної підтримки вважаємо мовленнєвий акт <...> як цілеспрямовану мовленнєву дію», послідовність структурно організованих висловлень «формує змістову та комунікативну єдність, тобто дискурс» та інше подібне на сс. 41-42?

4. Відома теорія реєстрів М.А. Халлідея є евристично потужною. Проте залишається не зовсім зрозумілим, що вона дає для цього дослідження, і що саме вона тут пояснює. Коментарі на с. 50 стосовно *поля – тенору – модусу* не виглядають достатньо переконливими. Вони, як мені здається, тільки ускладнюють розуміння суті явища. Прохання пояснити ці коментарі.

5. У роботі у фокусі уваги перебуває інклюзивна інтердискурсивність як входження дискурсу комунікативної підтримки до складу інших дискурсів (побутового та психотерапевтичного). Надаючи опис поняття корелятивної інтердискурсивності, за якої дискурс комунікативної підтримки є суміжним з іншими дискурсами (с. 64), дисертант не наводить прикладів. Прохання їх навести.

З а у в а ж е н н я з м і с т о в о - ф о р м а л ь н о г о п л а н у :

1. Достоїнства теоретичної частини роботи є результатом лінгвістичної ерудиції автора (про що свідчить і список літератури, до якого входять 419 теоретичних джерел). Змістові недоліки цієї частини є також результатом лінгвістичної ерудиції автора, який намагався показати в тексті все, що він знає (за принципом «беремо явище вшир і вглиб») і тим самим переобтяжив текст зайвою інформацією. Такою, на мою думку, є не тільки згадана вище концепція М.А. Халлідея, а й теорія «дискурсивних формацій» М. Фуко (сс. 54-55), точки зору стосовно категорій дискурсу та категорій тексту (с. 36-37) (у лінгвістиці це взагалі «мутна» тема) та історія теорії мовленнєвих актів (сс. 133-134).

2. У практичній частині роботи одним із напрямів аналізу матеріалу є реконструкція «когнітивної моделі» (фрейму) поняття комунікативної підтримки за допомогою описаних мною базисних пропозиціональних схем. Автор був би більш послідовним у застосуванні «Семантики лінгвальних мереж», якщо б фрейм комунікативної підтримки був би названий концептуальною моделлю (де показані лише поняття і типи зв'язків між ними), а не когнітивною моделлю (в якій на концептуальну модель накладається одна чи декілька когнітивних операцій, що забезпечує проміантність компонентів та/або їхню послідовність). Система формальних нотацій, ужита автором для репрезентації фрейму комунікативної підтримки, є занадто переобтяженою й ускладненою для розуміння пересічним читачем. З метою спростити систему позначень базисних пропозиціональних схем, які застосовуються для побудови

концептуальних моделей, я давно вивела з обігу нотації ХТОСЬ / ЩОСЬ. Замість них застосовується лише набір компактних маркерів аргументних ролей. Якщо б дисертант оптимально ними послугувався, замість доволі громіздкої структури (с. 100):

$$\{[XTOC\dot{S}1^{PR} \epsilon XTOC\dot{S}2^{CL}]$$

$$\text{діє TAM}^{FL} \text{TAK1}^{MD} \text{через ЩОСЬ1}^{CS} \text{заради ЧОГОСЬ2}^{GL}$$

$$\text{для / на [КОГОСЬ3}^{RP(AD, BN)} [\epsilon XTOC\dot{S}4^{CL} \text{TAKIЙ2}^{QL} \text{діє TAK2}^{BH} \text{ТОДІ}^{TM}]$$

$$\text{у результаті чого XTOC\dot{S}3}^{RP(AD, BN)} \epsilon \text{TAKIЙ3}^{QL, AF} \text{діє TAK3}^{BH, AF} \text{]], -}$$

можна було б застосувати компактнішу структуру (знак у ступені вказує, кому належить ознака):

$$\{[PR \epsilon CL^{PR}] \text{діє TAM TAK}^{PR} \text{через CS}^{PR} \text{заради GL}^{PR}$$

$$\text{для / на [RP (AD, BN) [\epsilon CL}^{RP}, \epsilon \text{TAKIЙ}^{RP}, \text{діє TAK}^{RP} \text{ТОДІ}]]$$

$$\text{у результаті чого RP (AD, BN) \epsilon TAKIЙ}^{RP/AF} \text{діє TAK}^{RP/AF} \text{]].}$$

3. Під час аналізу базисних пропозиціональних схем, на засадах яких формується семантика синтаксичних структур, вживаних у вербалізації комунікативної підтримки, не слід було жорстко прив'язувати ці схеми до формальних синтаксичних моделей, адже об'єктивація концептуальної схеми може відбуватися різними синтаксичними моделями – основною і тими, що уможлиблюють знакову перекатегоризацію основної моделі. Це окрема тема для обговорення (див. докладно: Жаботинская С.А. Фразовые конструкции и перекатегоризация языковой информации // Личность. Язык. Сознание: сб. н. трудов. Посвящается юбилею засл. Деятели науки РФ, д-да филол. наук, профессора Н.Н. Болдырева. – М.: Ин-т языкознания РАН; Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г.Р. Державина, 2016. – С. 273 – 286).

Термінологічні недоліки:

1. На с. 20 автор чомусь ототожнює зміст термінів *емоційність* та *емотивність*. Перший стосується психологічного стану людини, другий – значень мовних одиниць.

2. Деінде по тексту (сс. 23, 99) фігурує тавтологія *семантичне значення*, (ця недоладність, на жаль, є доволі розповсюдженою в дисертаціях). Якщо автор хотів розмежувати види інформації, представлені в понятті

комунікативної підтримки, то слід було говорити про *фактуальне* та *прагматичне (дискурсивне)* значення.

3. Формулювання на кшталт *експліцитне та імпліцитне вираження комунікативного наміру мовця* (сс. 24, 66) або *експліцитно вербалізований продуцент підтримки* (с. 117) не є коректними. Якщо *імпліцитний*, то не виражений. Якщо *експліцитний*, то вже виражений і вербалізований. Прийнятнішими формулюваннями є *експліцитно та імпліцитно представлений (репрезентований)*.

Технічні недоліки:

У цілому, технічний формат дисертації, грамотність і стиль тексту відповідають вимогам. Поодинокими технічними недоліками є невірне написання терміну *дескриптивний* (с. 82), розміщення назви таблиці не над нею, а під нею (с. 119), а також епізодичне недотримання правил уживання прийменників *в/у* та *із/зі*.

Усі сформульовані вище зауваження та поставлені автору запитання не впливають на позитивну оцінку роботи по суті. Дисертація є самостійним завершеним дослідженням, виконаним на тему, актуальну для сучасної англістики. У дисертації, яка вирізняється глибиною та ретельністю аналізу мовного матеріалу із застосуванням комплексу взаємодоповнюючих дослідницьких методик, отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову проблему з'ясування когнітивних і дискурсивних характеристик вербальної дії комунікативної підтримки. Розроблена в дисертації теоретична схема аналізу фактичних даних сприяє розбудові методологічного апарату сучасної когнітивно-дискурсивної лінгвістичної парадигми. Матеріал, положення та висновки дисертації можуть бути застосовані у практиці викладання англійської мови та у практиці фахового навчання психотерапевтів. Зміст автореферату і публікацій за дисертацією узгоджуються з її основними положеннями. За своєю тематикою робота повністю відповідає спеціальності 10.02.04 – германські мови.

Таким чином, дисертація Буяльської Тетяни Іванівни «Вираження комунікативної підтримки в сучасному англomовному побутовому та психотерапевтичному дискурсі: когнітивно-дискурсивний аспект» суголосна вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013р. № 567, а її автор заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.02.04 – германські мови.

С.А. ЖАБОТИНСЬКА
 доктор філологічних наук, професор,
 завідувач кафедри англійської філології
 Черкаського національного університету
 імені Богдана Хмельницького

03 лютого 2017 року

Підпис проф. С.А. Жаботинської підтверджую.
 Проректор з наукової, інноваційної та міжнародної діяльності
 Черкаського національного університету
 імені Богдана Хмельницького

[Handwritten signature] , проф. С.В. КОРНОВЕНКО